

ДОСЛІДЖЕННЯ РУХУ ОПОРУ У РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

У статті визначені сучасні українські історики, які вивчають Рух Опору періоду Великої Вітчизняної війни, окреслена основна проблематика їх досліджень.

Ключові слова: дослідження, історик, проблематика, концепція, Рух Опору, Велика Вітчизняна війна.

В статье определены современные украинские историки, которые изучают Движение Сопротивления времен Великой Отечественной войны, установлена основная проблематика их исследований.

Ключевые слова: исследования, историк, проблематика, концепция, Движение Сопротивления, Великая Отечественная война.

The modern Ukrainian historians which study Movement of Resistance of times of Great Patriotic war are definite in the article, basic problems of their researches is set.

Key words: researches, historian, problems, conception, Movement of Resistance, Great Patriotic war.

Постановка проблеми. Дослідження Руху Опору розпочалося ще у роки Великої Вітчизняної війни. З того часу світ побачили тисячі публікацій, присвячених різним аспектам протистояння ворогу на окупованих землях. Радянська історіографія даної теми відзначалась глорифікацією даної теми і замовчуванням деяких питань. Із проголошенням незалежності перед істориками постало завдання з'ясувати справжній розмах та ефективність Руху Опору в окупованій Україні.

Метою статті є аналіз сучасної літератури, присвяченої Руху Опору періоду Великої Вітчизняної війни.

Виклад основного матеріалу. Сприятливі умови для цього склалися на початку 1990-х рр., коли було розсекречено частину документів 1941-1945 рр., відкрито доступ до відомчих архівів, з'явилася можливість ознайомлення з емігрантською та іноземною літературою. Як результат – світ побачила наукова література з більш предметною сферою аналізу, новими ідеологічними підходами.

Поруч із молодими науковцями продовжували працювати історики, чий знання й досвід формувались ще за радянських часів. Тому їхні студії відзначаються ґрунтовним викладом матеріалу та умінням використовувати сучасні методологічні засади. Серед них особливої уваги заслуговує постать академіка П.Т.Тронька, який присвятив свої наукові розвідки боротьбі молоді з окупантами на українській землі. У 1995 р. була перевидана його робота «Навічно в пам'яті народній» [23].

Вагомий внесок у вивчення історії Другої світової та Великої Вітчизняної воєн у 1990-х рр. зробили В.І.Клюков [9-10] та М.В.Коваль [11-12]. Останній у своїх публікаціях піднімав замовчувані у радянську добу питання, що лягли в основу досліджень багатьох сучасних українських істориків. Серед таких варто назвати стосунки партизанів і підпільників із місцевим населенням, прояви аморальності в поведінці радянських месників, а також еволюцію націоналістичного Руху Опору в різних регіонах України.

Серед науковців цього періоду варто згадати Ю.І.Зінченка, В.І.Кучера, О.Є.Лисенка, В.В.Стецькевича, Т.С.Першину, А.С.Чайковського. Сьогодні саме вони багато у чому визначають основні теоретичні питання, що стосуються історіографії, методики, методології дослідження, історико-правових аспектів історії Великої Вітчизняної війни загалом, Руху Опору зокрема [2, с.631-663; 9, 15, 18, 25, 26].

За часів незалежності друком вийшли і праці, що висвітлили досліджувану тему в загальноукраїнському й регіональному аспектах. Так, у роботах, авторами яких є П.П.Брицький, Я.Й.Грицак, А.Ф.Грубайчук [3, 6, 24], Рух Опору розглянуто в контексті подій Другої світової і Великої Вітчизняної воєн. Утім значна увага тут приділяється загальноукраїнському феномену народного спротиву.

Важливою, в концептуальному значенні стала праця «Безсмертя. Книга Пам'яті» [2], в якій на основі 250 томів обласних серій «Книга Пам'яті» зроблено узагальнення щодо внеску українського народу в Перемогу над фашизмом, проведено критичний історіографічний аналіз.

Розвиток сучасної вітчизняної історіографії відбувається у різних напрямках. Зросла увага дослідників і до регіональних проблем Руху Опору. Із цієї тематики захищено дисертації В.І.Абакумовою, О.В.Броваром, Н.В.Дейнекою, А.М.Слободянюком та ін. [1, 4, 8, 22 та ін.], у яких здійснено аналіз стану народної боротьби у різних регіонах України, що дало можливість визначити загальні та особливі риси її регіональних виявів.

Малодосліджену проблему підняла історик О.С.Салата. У монографії «Формування німецького інформаційного простору в рейхскомісаріаті «Україна» та в зоні військової адміністрації (червень 1941 р. – 1944 р.)» [21]. Вона розглянула питання про створення німецького інформаційного простору на політичному й соціально-психологічному рівнях. Це дало можливість простежити зміну в ставленні місцевого населення до окупантів, зробити висновок, що серед важливих об'єктивних причин розгортання антифашистської боротьби на окупованих територіях не останню роль відіграв запроваджений гітлерівцями «новий порядок».

Одним із суперечливих питань Руху Опору в роки Великої Вітчизняної війни стала оцінка розмаху і ефективності діяльності націоналістичних осередків як на всій Україні, так і в окремих її регіонах. До представників цієї течії у радянській період ставилися виключно як до зрадників, гітлерівських поплічників, а їх дії, зокрема боротьба з окупантами, не розглядалися [7 та ін.].

Після проголошення незалежності України перед науковцями постало завдання: визначити історичну роль Організації українських націоналістів та її збройного формування – Української повстанської армії – у роки Другої світової війни. У 1997 р. була створена Урядова комісія для розв'язання «проблеми ОУН та УПА». При ній діяла робоча група істориків що вивчали діяльність ОУН та УПА. Її очолив доктор історичних наук М.С. Кульчицький. До роботи залучали ряд українських учених. За їх участю було підготовлено й видано 28 праць, серед яких археографічні збірники і монографічні видання [17]. Робоча група працювала 7 років, однак ні консенсусу, ні компромісу щодо визначення ролі і місця ОУН та УПА в роки війни, досягти не вдалося [17, с. 52], зокрема, і тому, що були проігноровані матеріали, підготовлені (1993 р.) СБ України про діяльність у 1939-1953 рр. Частина дослідників вважає українських націоналістів звитязцями, а частина – зрадниками.

Загалом у сучасній вітчизняній історіографії такий напрям дослідження посів чільне місце. Над цією проблемою працюють А.М.Русначенко [19], В.І.Сергійчук [21] та ін. Історики на основі архівних матеріалів, емігрантської мемуарної літератури зробили спробу розглянути процес розгортання націоналістичного Руху Опору в різних регіонах України, проаналізували стосунки членів ОУН(б) і ОУН(м) з німецьким військовим командуванням, місцевими жителями тощо.

Ще однією з малодосліджуваних у радянську добу тем, що стала активно вивчатися в роки незалежності, є тема Голокосту. Загалом нею займаються в основному єврейські дослідники, які намагаються донести до світової спільноти дані про геноцид свого народу в роки Другої світової війни. Вони проводять пошукову роботу, оприлюднюють прізвища людей, які рятували євреїв від смерті під час окупації [див., наприклад: 14].

Складовою сучасної історіографії є емігрантська наукова література. Частина її була надрукована ще у 1950-х-1980-х рр., але в Україні з нею стало можливим ознайомитися лише у роки незалежності. Так, праці історика української діаспори П. Мірчука присвячені системному огляду специфіки УПА, питанню структури та діяльності протягом 1942-1952 рр. [16]. Щодо досліджуваної теми, тут певне місце посідає монографія В.Косика «Україна і Німеччина у Другій світовій війні» [13], у якій автор виклав власну концепцію історії Другої світової війни, не вдаючись до її поділу на загальноприйняті в історіографії етапи, виокремивши період, обмежений 1939-1945 рр. У роботі дослідник визначив географічне місце розташування радянських партизанів північ України, залишивши поза увагою інші регіони. Головний акцент зроблено на націоналістичному Русі Опору. Історик проаналізував його становлення, генезу в роки війни, охарактеризував основні течії, окремо розглянув питання співпраці й боротьби націоналістів із гітлерівцями тощо. До викладення матеріалу дослідник поставився дещо упереджено. Однак дані про дії націоналістичних угруповань у різних регіонах України, зокрема на Харківщині, є підґрунтям для дослідження визначеної нами теми.

У сучасній історичній науці, на наш погляд, концепція дослідження Великої Вітчизняної війни все ще перебуває на стадії формування. Звинувачуючи радянських колег у заідеологізованості під час дослідження проблем Руху Опору, сучасні українські науковці, на жаль, самі цього не уникли. Показником упередженості є суб'єктивне ставлення ряду авторів до радянського і націоналістичного Руху Опору, перебільшення або применшення ролі однієї із течій порівняно з іншою.

Висновок. Отже, в роки незалежності в українській історіографії дослідження Руху Опору отримало новий імпульс. Учені отримали можливість вивчати теми, які у радянські часи вважалися забороненими. Водночас багато публікацій, разом із тим і наукових, мають заполітизований характер.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абакумова В.І. Окупаційний режим та антифашистський Рух Опору на Луганщині (1941-1943 рр.): дис...

- канд. іст. наук: 07.00.01 / Абакумова Вікторія Іванівна. - Луганськ, 2004. - 214 арк.
2. Безмертя. Книга Пам'яті України. 1941-1945 / Герасимов І.О. та ін. - К.: Пошук.-вид. агентство «Книга Пам'яті України», 2000. - 944 с.
  3. Брицький П.П. Україна у Другій світовій війні (1939-1945 рр.) / П.П.Брицький. - Чернівці: Чернів. ун-т, 1995. - 114 с.
  4. Бровар О.В. Партизанський та підпільний рух у Донбасі в роки Великої Вітчизняної війни (серпень 1941 - вересень 1943 рр.): дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / Бровар Олександр Віталійович. - Донецьк, 2003. - 228 арк.
  5. Гогун А. Деятельность вооруженных националистических формирований на территории западных областей УССР (1943-1949): дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / Северо-Западная Академия Государственной Службы. - СПб., 2005.
  6. Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модер. укр. нації ХІХ-ХХ ст. / Я.Й.Грицак. - К.: Генеза, 2000. - 360 с.
  7. Даниленко С.Т. Дорогою ганьби і зради / С.Т.Даниленко. - К.: Наук. думка, 1970. - 360 с.
  8. Дейнека Н.В. Боротьба підпільників і партизан Південно-Західної України і Молдавії проти румунського окупаційного режиму: автореф. дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Н.В.Дейнека. - Одеса, 2007. - 19 с.
  9. Клоков В.И. О стратегии и тактике советских партизан в борьбе против фашистских оккупантов на Украине (1941-1944) / В.И.Клоков. - К., 1994. - 74 с
  10. Клоков В.І. До питання про етапи формування історіографії Великої Вітчизняної війни / В.І.Клоков // Сторінки воєнної історії України. - К., 1998. - Вип.2. - С.5-29
  11. Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945 рр.) / М.В.Коваль. - К.: Вид. дім «Альтернативи», 1999. - 336 с.
  12. Коваль М. В. Україна: 1941-1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії / М.В.Коваль. - К.: Вища школа, 1995. - 194 с.
  13. Косик В. Україна і Німеччина у Другій Світовій війні: пер. з фр. / В.Косик. - Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. - 660 с.
  14. Круглов А.И. Катастрофа украинского еврейства 1941-1944 гг.: энцикл. справ. / А.И.Круглов. - Х.: Тарбут Лаам, 2005. - 375 с.
  15. Кучер В.І. Рух Опору на окупованій території України: політичний аспект / В.І.Кучер // Сторінки воєнної історії України. - К., 2004. - Вип.8, ч.2. - С.3-16.
  16. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942-1952. Документи і матеріали / Петро Мірчук. - Львів, 1991. - 448 с.
  17. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: фах. висновок робочої групи істориків при Уряд. коміс. з вивчення діяльн. ОУН і УПА / Нац. акад. наук України. - К.: Наук. думка, 2005. - 53 с.
  18. Першина Т.С. Україна пам'ятає фашистський геноцид / Т.С.Першина // Сторінки воєнної історії України. - К., 2000. - Вип.4. - С.81-84.
  19. Русначенко А.М. Народ збурений: нац.-визвол. рух в Україні й нац. рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках / А.М.Русначенко. - К.: Пульсари, 2002. - 519 с.
  20. Салата О.О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті «Україна» та в зоні військової адміністрації (червень 1941 р. - 1944 р.): монографія / О.О.Салата. - Донецьк: Норд-Пресс, 2010. - 362 с.
  21. Сергійчук В.І. Діяльність оунівського підпілля на Сході України // Україна у Світовій війні: уроки історії та сучасність: матеріали міжнар. наук. конф. - К., 1995. - С.193-196.
  22. Слободянюк М.А. Антифашистський рух Опору в Південній Україні (1941-1944 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Слободянюк Микола Анатолійович. - Дніпропетровськ, 2002. - 239 арк.
  23. Тронько П.Т. Навічно в пам'яті народній: з історії боротьби молоді України проти нім.-фашист. загарбників у роки Великої Вітчизняної війни / П.Т.Тронько. - К.: Молодь, 1995. - 159 с.
  24. Трубайчук А.Ф. Друга світова війна: корот. історія / А.Ф.Трубайчук. - К.: Наук. думка, 1995. - 192 с.
  25. Україна у Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст.: Історичні нариси у 2 кн. Кн. 1 / О.Є.Лисенко, В.В.Стенцевич, А.Айсфельд та ін. - К.: Наукова думка, 2010. - 735 с.
  26. Чайковський А.С. Партизанський і підпільний рух в Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1944): (іст.-прав. аспект) / А.С.Чайковський // Сторінки воєнної історії України. - Вип. 8, ч. 2. - К., 2004. - С. 16-24.